

Tomris Uyar: İstəyirsinizsə, söhbətimizə belə başlayaq: Bir müddət əvvəl hər üçünüz də çox böyük ajiotaja səbəb olan yazılar qələmə almışdınız. Yadıma düşənlər Edip Cansevərin “Misra funksiyasını itirdi” (Təksəsli şeirdən çoxsəsliyə), Cemal Süreyanın “Şeir düşmə folklor”, Turgut Uyarın “Çarəsizliyin gözəlliyi” başlıqlı yazılarıdır. Hətta, bu mətnlərin əks-sədası o qədər yayıldı ki, azad düşüncə qəliblərlə düşüncə bəzi tənqidçilər adı çəkilən yazılardakı şüarlarla bir müddət dolana bildilər. Bu gün nəzər saldıqda isə C.Süreya başqa şeir haqqında yazılar qələmə alan yoxdur. Düzü, Cemal da ümumi ədəbiyyat məsələlərindən yazır. Bunun səbəbləri barədə nə deyə bilərsiniz?

lər, fəqət artıq şeirdən başqa hər hansısa mətn məni maraqlandırmır.

Tomris Uyar: İndi də eyni sualı Turgut Uyara ünvanlayaq...

Turgut Uyar: Edipin bayaq söylədiklərinə qatılıram. Adını çəkdiyiniz “Çarəsizliyin gözəlliyi” başlıqlı yazım çıxılmazlığın insaniliyini, gözəlliyini göstərmək üçün qələmə alınsa da, şərh belə oldu: “Şeir dalandadır, dolayısıyla Turgut Uyar da çıxılmazda”. Belə ittiham məni heç bir şəkildə incitmədi. Bu yaşdan sonra sadəcə “yalnız şeir yazmaq istəyirəm, şeir barədə düşünmək yox!” deyə bilərəm:

Tomris Uyar: Bayaqqı suala qayıdaq. Bütün bu şeir məcərandan sonra beynində sual işarəsi yaradan məsələlərlə bağlı səni tətmin edəcək yazılar oxu-

mü, öz şeirimi ön plana çəkib, müdafiə etdiyimi iddia etdilər. Çox qəribə şəkildə şeir barədə dediyim fikirlər dəyişdirilməyə çalışıldı. Yeni Edipin və Turgutun söylədikləri mənim də başıma gəlib. Məsələn, “Şeir düşmə folklor” yazımda (bəlkə də, 25 il öncə yazmışam) folklordan yanlış istifadədən söz açmışdım. Xüsusən də Oqtay Rifatın o zamankı nəzmi əsas mövzu idi. Bu fikrim təhrif olundu və xalq ədəbiyyatına düşməmişəm kimi qabardıldı. Son zamanlar yenə də bu yazıya “istinad” edən, yazını oxumadan eyni iddiada olanlar var. İl yarımdır ki, daha çox şeirlə məşğulam. Yazı yazmaq indi mənə çətin görünür.

Turgut Uyar: Müdaxilə etməyə icazə varmı? Cemalla mənim şeir yazdığımız dövrlərdə

Aksal, Necati Cumali, Fazil Hüsni Dağlarca və başqalarını da düşünsək, sizi susqun adlandırabilirik. Bu halın səbəbləri nədir? Türkiyədə şeirlərinizə mövzu olacaq qaynaqların tükənməyə doğru getməsi?

Turgut Uyar: Heç vaxt şeir üçün mənbələrin quruyacağını düşünməmişəm. Ancaq doymuşluq, ya da indiyə qədər yazdıqları ilə kifayətlənmə kimi sərsəm bir hal yarana bilər. Və, əlbəttə, bir az da tənbellik (öz adıma danışırıam). Həm bizdən əvvəlki nəslin yazdıqlarının o qədər də parlaq nümunələr olduğunu düşünmürəm. Arzuladığım zaman ürəyim istədiyim şeiri yazmaq istəyirəm. Məndə məcburiyyət hissi yoxdur.

Tomris Uyar: Sən bu mövzuda nə deyə bilərsən?

Cemal Süreya: Belə izah edim: Bir ara, xüsusilə, 5-6 il şeirə yaxın durmadım. Düzü, çox çalışdım, amma bacarmadım...

Tomris Uyar: Yazmaqdanmı uzaqlaşdın, yoxsa?

Cemal Süreya: Yayılmaqdansa. Amma bu hal məni yazmaqdan da uzaqlaşdırdı. Tərəddüddə qaldığımı düşünürəm. Yazdığım şeirlə düşüncələrim arasında sanki sərhəd yarandı. İlk addımımızda biz də belə sosial şeirə, daha doğrusu, sosial dəyərlərə bağlı idik, amma qarşılaşdığımız şeir bizi “doyurmadığı” üçün başqa qapılar açmağa çalışdıq. Bu qapılar “İkinci Yeni”lərin o zamankı qavrayışlarında olan “gizli istiarələr” deyildi. Şeir hər şeyi söyləyə bilmək, açıqlamaq sənətidir. Yanlış tənqid bizi, ya da məni, bilmirəm... düşüncələrimdən çox şeirimi inkişaf etdirməyə kömək oldu. Bəlkə, bir az da düşüncələrimi arxa plana ataraq şeirimi formalasdırmaq məcburiyyətində qaldım. Bu hal mənim üçün başdan-başa ziddiyyət idi. Başqa cürü mümkün idimi bilmirəm. Amma mövcud halı özüm üçün böhran olaraq dəyərləndirirəm. Sonralarsa belə düşünməyə başladım: mən nəyəmsə, şeirim də odur. Və şeiri seçdim. Fikirlərim əvvəlki kimidir, fəqət şeirim bu nöqtəyə gəlib. Demək, mən buymuşam. İndi yaşımız əllini keçib. Qısacası, şeirdən uzaqlaşmağımı nəslə keçməyimlə bərabər bu səbəblə də əlaqələndirirəm.

Tomris Uyar: Bu vəziyyətə hər zaman yenilik axtarma, o günə qədər edilməmişləri sınaq istəyinin sancısı da təsir etmişdimi? “Məhsul” azlığına görə soruşuram.

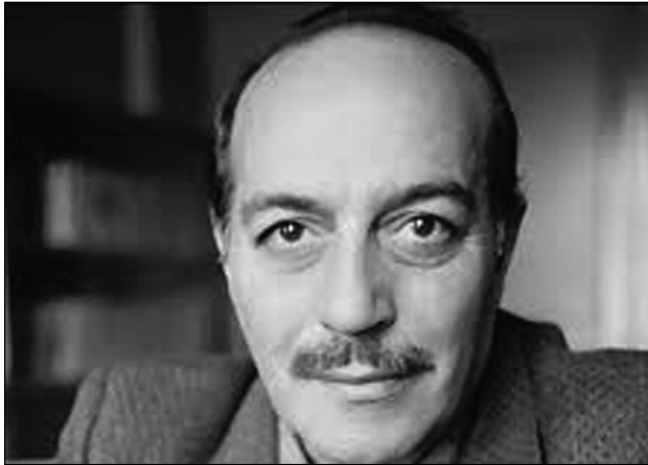
Cemal Süreya: Ola bilər. Biz hər zaman üçün yeni qalmaq arzu edirdik. Bizim üçün yenilik hər şeydən önəmli idi.

Turgut Uyar: Ən azından köhnəlməmək.

Tomris Uyar: Klassik mənada “yenilikçilik”, yoxsa yeni qalmaq mənasında?

Cemal Süreya: Təzə qalmaq... Lazım olanda “yenilikçilik” də deyə bilərik.

(Davamı səhifə 19-da)

Edip Cansever: Müşahidələrin dəqiqidir. Bəli, bəzi tənqidçilər qənaətlərimizdən istifadə etdilər, amma bizim deməyə çalışdığımız mənada yox. Məsələn, mənim “Misra funksiyasını itirdi” fikrim o gün yazdığım, oxuduğum çağdaş şeirə istinadən idi. Düzü, son yazdığım kitablarda da eyni fikirdəyəmm. Amma yenə də düşünürəm ki, məni səhv başa düşdülər “Şeirin ən kiçik vahidi olan misra funksiyasını itiribse, deməli, şeir də ölüb” kimi səthi ittihamlar bunu sübut edirdi. Təəssüf ki, ölkəmizdə mətnin cavabı, bax, budur. Çox yaxşı esse müəllifləri tapıb, axtardığım məqamların həmin müəlliflərin yazılarında olduğunu gördükcə yavaş-yavaş yazı yazmaqdan əlim soyudu. Türkiyədə yazılan, Türkiyəni, Türk ədəbiyyatını maraqlandıran yazıları, məsələn, Cemal Süreyanınkıları zövqlə oxuyub, hər birində özümə və cəmiyyətə yaranan nələrsə tapmışam.

Tomris Uyar: Yeni heç kimin toxunmadığı, yazmaq istədiyini mövzular yoxdurmu?

Edip Cansever: Yalnızca şeir barədə düşünürəm. Bu bir az da tənbelliklə də bağlı ola bi-

ya bilirsənmi?

Turgut Uyar: Xeyr. Təəssüf ki, yox. Yeni birbaşa şeirə yönəlmiş yazılar görmürəm, amma ümumən ədəbiyyatda çox ciddi mətnlər yazılır.

Tomris Uyar: Onda bu məsələdə Cemalı istisna kimi qeyd etmək lazımdır. Çünki ədəbiyyatla yaxından-uzaqdan əlaqəsi olan bütün məsələlər barədə yazır. Bu arada, Cemal, şeir barədə yazmamağının xüsusi səbəbi varmı?

Cemal Süreya: Əslində, şeir barədə çox yazmışam. Doğrusu, insanın düşüncələri sabitdir, buna görədir ki, hansısa mövzu barədə çox yazdıqda özünütəkərdən qaçmaq olmur. Amma deməliyəm ki, istər şeir, istərsə də incəsənət barədə yazmağı sevirəm. Amma bu, mənim zaman-zaman şeir və şeir haqqında yazmağıma mane olub. Əvvəllər yazmaq, geniş miqyaslı araşdırmalar aparmaq istəyirdim. İndi yenə o halıma qayıtmağı arzulayıram. Görürəm ki, mənim üçün son zamanlar yazı yazmaq da şeir qələmə almağın bir formasına çevrilib. Hətta belə desək, şeirin yerini tutub. Şeir barədə yazdığım mətnlərdə özü-

sanki “şeir savaşı” var idi. Belə desək, özümü yazmağa məcbur hiss edirdik. Öz adıma danışım. Hazırda belə bir cəng meydanı, barəsində yazılacaq şeir görmürəm.

Edip Cansever: Mənim də bir əlavəm var: Bütün dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatını yaxından və ya uzaqdan izləmə şansımız yoxdur. Birincisi, dilimiz bir o qədər də yaygın deyil. Fəqət ölkəmizdə bir və ya bir neçə xarici dil bilən oxuculardan da T.S.Eliot kimi esse yazan olmadı. Yaxud Lukas kimi ciddi arqumentlər irəli sürən. Bu siyahını uzada da bilərik. Mən də bir zamanlar “əgər belə əhatəli, dolğun yaza bilmirəmsə, yazmaqdan imtina etməli, ən azından yaxşı bildiyim (təbii, əgər bilmirəmsə) şeirin ən gözəl nümunələrini yaratmağa çalışmalıyam” deyə düşündüm.

Tomris Uyar: Mövzu çox təbii şəkildə bu nöqtəyə gəldi. Edip Cansever istisna olmaqla sizə o qədər də məhsuldar demək olmaz. Adları “İkinci Yeni”lərə aid olan İlhan Berk və Ece Ayhanı da Edipin sırasına qatıram. Bir az daha təcrübəli şairlərdən Sabahattin Kudret

Tomris Uyar: Yenidən yanlış dəyərləndirilməsin deyə soruşdum...

Cemal Süreya: Yoox, bundan sonra yanlış qiymətləndirmələr çox gözəldir.

Turqut Uyar: Soruşsan, şeir yazmaq kriz kimi bir şeydir artıq məndə. Bilməmiş olmazsan, Tomris. 1964-70-ci illər aralığında çox şeir yayımladım. Sonra isə ardıcıl yazmağa başladım. Axı bəzən insana şeir yazmaq havası gəlir.

Tomris Uyar: Məncə, Can Yüceli də belə "krizli şairlər" sırasına qata bilərik. Ard-arda bir-iki kitab yayımlayar, ardınca uzun çəkən sükut dövrü başlayar...

Turqut Uyar: Xarakter məsələsidir.

kimi" səsə malik olma həvəsinə sahibdirlər. Təbii, hamısı "kütləvilik" həvəsindən qaynaqlanır. Məsələn, Nazimin "kişi kimi" səsi var - qüvvətli, gur. Gənclər də sanki onu təqlid edirlər. Amma məzmun formaya uyğun olmadığı üçün ortaya "šeirsəl trans" çıxır. Bax, Cemalda da öz səsini və mənanı birlikdə qorumaq qorxusu var idi.

Tomris Uyar: Səndə xüsusi bir hal var, Edip. Çox, tez-tez yazdığın halda şeirində hansısa zəiflik göze çarpmır. Bu davamlılığını necə qoruya bilirsən? Yazmaq istəyini haradan alırsan?

Edip Cansever: Düzünü desək, dünyada yazılmamış o qədər şeir var ki... Zənn edirəm, insan bir az çalışqan olsa, bu mövzulardan birinin "ucundan" tutub,

nöqtədən müasir şeirimizin mənzərəsinə baxaq. Bundakı məqsəd və məramım ümid vəd edən adlar saymaq deyil. Ümumilikdə götürdükdə, çağdaş şeirimizdə hansı xüsusiyyətləri müşahidə edirsiniz? Yeni şeir keçmiş təcrübələri layiqincə dəyərləndirirmi? Dil və təfəkkür baxımından inkişaf nəzərə çarpırmı?

Cemal Süreya: Bu günlərdə şeir tərpənişi var. Daha doğrusu, şair. Bu bizim dövrümüze bəzi xüsusiyyətlərinə görə bənzəyir, bəzilərinə görə isə heç bənzəmir. Hər il 18-20 yaşlarında onlarla gənc ortaya çıxır. Şeiri şeir olaraq görməyə çalışıb şeirə sarılır. Amma nə bütün keçmişin sintezini birləşdirərək ortaya çıxan biri var, nə də yeni bir istiqamət. "Parça bir qarışdan bəllidir" deyirlər. Şair də be-

Məsələn, Cümhuriyyətdən sonrakı Türkiyə şeirinə nəzər salaq: Yəhya Kamalların aid olduğu ədəbi nəslin yeri ayrıdır, Necip Fazilin, Garipçilərin jurnalları, yayım orqanları - hamısı bir-birindən ayrı idi. Hazırda isə bəzi ideoloji fərqləri kənarda tutsaq, (hətta onların bir qismini qataq) ədəbiyyatımız göyqurşağına bənzəyir. Hər kəsin yolu eyni mətbu orqanlardan keçir. Bu vəziyyəti günümüze uyğun dəyərləndirsək... İstəsəniz, 40-cı illər ədəbi nəslə adlandırmayaraq, 40-cı illərdə yazanlar deyək... Onların bugünkü vəziyyətini təyin etmək o qədər də faydalı deyil. Çünki edəcəklərini artıq ediblər. Bir qismi başqa janrlarda qələmlərini sınayıb, bir qisminin isə "yubileyləri" keçirilir. Onlardan sonra isə bizim nəsil gəlir. Bizim ədəbi nəslin halı isə çox maraqlıdır. Şeiri əsas götürsək, məncə, ədəbi janrlar baxımından ən çox bəyənilən bizim nəsilədir. İlk dəfə "ədəbiyyat düşüncəsinə" bu nəsil çatıb. Şeirdə özündən əvvəlki nəsillərə təsir edən yeganə nəsil bizik. Bununla belə bizlər ədəbiyyatın idarəsindən (əgər, həqiqətən, elə bir şey varsa) yoxsulıq. Şeirdə təzyiq gücünü hələ də 1940-cı illərdə yazanlar əllərində tutur.

Tomris Uyar: Təzyiq dəyərkən "ağırlıq"ı nəzərdə tutursunuz?

Cemal Süreya: Bəli, amma təzyiq qrupu halına da gələ bilərlər. Bu da öz səyləri ilə olur. Bilirsiniz, onlar biri-birilərini sevməyələr də, eyni mərkəzdə toplaşmağı bacardılar. Bizdə isə özəl gündən belə birləşmə yaranmadı. Bu, bizim həm şanssızlığımız, həm də saflığımızdır. Baxın, hazırda üçümüz də yan-yanayıq. Nə vaxtdır ki, görüşmürük. Əvvəllər də arabir məktublaşdıq, amma heç vaxt "gəlin, meydana çıxıb, toplaşaq, birlik yaradaq" deməmişik, düşünməmişik. Təsədüfi deyil ki, bizim nəsil şairləri hazırda səpələnmiş, dağılmışdır.

Birlik yaransa belə, öz-özlüyündə oldu. Amma gerçək budur ki, hər birimizin öz yolu var. Yumruq kimi olmağı məfkurəvi istiqamət olaraq qəbul etmirik. Bu halın yaxşı, yoxsa pis olduğu bizim nəslin "yubileyi" keçiriləndə biləcəyik. Bizdən sonra, səhv etməməyə, "Devinim 60" idi adı, sənətin kütləviliyini müdafiə edən bir jurnal nəşr olundu. Orada da yaxşı şairləri gördük. Əl-əlbət, hər nəsiləndən ətrafına təsir göstərən şairlər çıxar. İsmət Özel, Ataol Bəhramoğlu... Fəqət onlar Türk ədəbiyyatı tarixindəki poetik qayanı tərpədə bilmədilər. Yeni gələnlər də bayaq qeyd elədiyim kimi...

Mənbə: "Varlıq" 906. (Mart 1983)

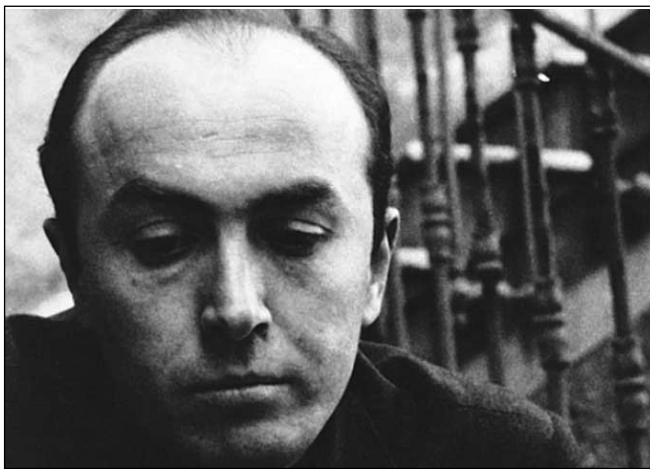
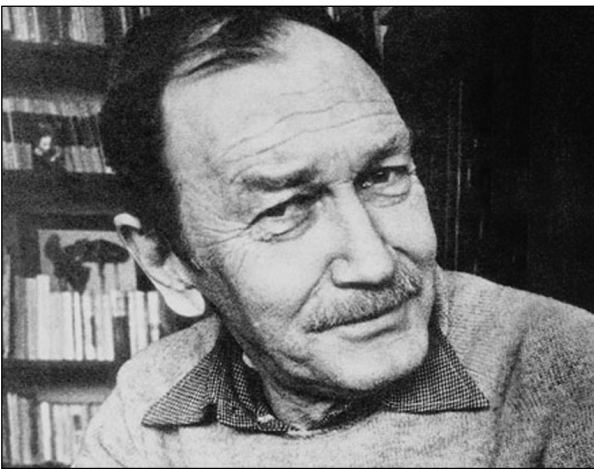
Ardı var

Söhbətləşdi:
Tomris Uyar

Türkiyə türkcəsindən
uyğunlaşdıran:
Aytac Quliyeva

Yaş və şeir

Edip Cansever, Cemal Süreya və Turqut Uyarın poeziya söhbəti

Cemal Süreya: Əlbəttə. Mayakovski demişken "gənc şairlərin bitməmiş şeiri azdır". Həqiqətən, gənc şair bütün şeirlərini bitirir. Ortaya qoyduqları əsasən yazmaq istedikləridir. Ən azından özləri belə düşünürlər. Amma zaman keçdikcə, ya da şəxsin dünyagörüşü artdıqcamı bilmirəm, başqa fikirlərə də düşür. Təxəyyül məhsulunu realizə etmir. Beləliklə də, bitməyən və ya heç başlamamış, ancaq təxəyyüldə qalan bir çox "əsərin" müəllifi olur.

Edip Cansever: Cemalın bayaq söylədiyi "Şeirimlə düşüncələrim zaman-zaman zidd oldu" fikri mənə bir şeyi xatırlatdı. Bizə, istəsəniz, məni deyək, fərdiyyətçi adlandıranlar da tapıldı, kollektivist də, eksistensialist dəyən də oldu, həqiqətin fəvqündə dəyənələr də. Yəni söylənilməyən qalmadı, hamısı olduq. Düzü, bir insanda bu qədər sifətin toplanması mümkün deyildi, amma nə isə. Cemalın çox haqlı olduğunu düşünüb, əlavə etmək istəyirəm ki, istər gənc, istərsə də ortayaşlı şairlərdə bunu görürəm: səsləri yumşaq, rahat, xəfif olduğu halda (ki bu şeirdə çox gözəl nüansdır) daha "kişi

davamlı ola bilər. "Öndər", ya da "novotor"luq arzularım olmayıb. Hətta zaman-zaman klassik üslubda yaza, kitab nəşr etdirə bilərdimmi deyə də düşünmüşəm. Bunlar dayanacaqlardır. Bir də mən hekayə, roman, dram motivlərindən də yararlanıram. Bunlar şeirimi dəyişdirməyə kömək edir, əgər həqiqətən dediyin kimi bir zəiflik yoxdursa, bunda şeirim üçün fərqli qaynaqlardan yararlanmağımın rolu böyükdür. Əl-əlbət, şeirin "özün"dən uzaqlaşmadan.

Tomris Uyar: Bayaq bunu soruşmaq istəyirdim. Deməli, sən poetik qaynaqlarını fərqli nəsnələrini zənginləşdirirsən.

Edip Cansever: Təbiidir ki, hər şair gözəl şeirdən təsirlənir və bu təsirdən də qorxmamaq lazımdır. Mən eyni cür təsirlənəni hekayə, roman, dramdan da ala bilərəm. Bilirsən ki, müasir dövrümüzdə janrlar arası inteqrasiya çox güclüdür. Digər növ və janrlardan bəhrələnməyim sayəsində çoxözlülük qazanıram və bu da tarazlığı qorumağıma kömək edir.

Tomris Uyar: Elə tam bu

lədir, gəlişindən, addım atmağından bəlli edər özünü. "Budur, yeni şair" deyərsən. Ahmet Haşiminin Galatasarayda yazdığı ilk şeir qüsurlu ola bilər, amma bu, onun Ahmet Haşim olduğu həqiqətini dəyişdirmir. Eyni şeyi Turqut, Edip, Fazil Hüsni, Nazim üçün də söyləyə bilərik. Düzdür, hazırda maraqla izlədiyim gənc şairlər var, fəqət içimdə bu duyğu var: axtardığım gələcək il 18-dən 19-a keçəcəklərdən biri olacaq. Bunlar sanki gələcək bir şairin müjdəçisidir. Günümüzün şeiri dedikdə, yaqın, ancaq gənc şairləri nəzərdə tuturuq...

Tomris Uyar: Xeyr. Bütün yazmaqda olanları...

Cemal Süreya: Şeirimiz bütün ədəbi nəsillərin cəmidirsə, bu dönmə şeirlə məşğul olanlara nəzərən çox zəngindir. Gör neçə ədəbi nəsil birdən yazır: 1940, Garip ədəbi nəslə, Böhranlı ədəbi nəsil, bizlər, bizdən sonra gələn 60-cılar (sonradan 70-cilər oldu), yeni gələnlər... Həm də təqribən eyni mətbu orqanlarda. Türkiyə şeiri ilk dəfədir ki, belə bir dövr yaşayır.